

снігом вкриті - білі стоять. В який сад вони попали? Чому дерева білі?

"Різнокольорові човники"

Прийшла я восени на ставок. Скільки різнокольорових човників сьогодні плаває на воді: жовті, червоні, оранжеві. Всі вони прилетіли сюди з вітром. Прилетить човник, сяде на воду і відразу попливе. Згодом човники перестануть прилітати, ставок замерзне. Що це за човники? В яку пору року їх буває найбільше?

Отже, запропоновані нами зразки бесід та проблемних запитань допоможуть фахівцям, які працюють в спеціальних дошкільних закладах успішно використовувати поданий матеріал під час занять ознайомлення з навколишнім для розумово відсталих дітей.

Список використаних джерел

1. Афанасьева Р.А. Умственное воспитание дошкольников с нарушением интеллекта в процессе ознакомления с явлениями и объектами неживой природы. – М., 1996. – 16 с.
2. Виноградова Н.Ф. Умственное воспитание детей в процессе ознакомления с природой: Пособие для воспитателя дет. сада. М., 1998. – 100с.
3. Гаврилушкина О.П., Соколова Н.Д. Воспитание и обучение умственно отсталых дошкольников. Книга для воспитателя. – М.: Просвещение, 1985. – 72с.

The article offers general guidance on the use of conversation in the classroom to familiarize with the environment, are examples of conversations and logic problems for mentally retarded preschoolers.

Keywords:mentally retarded preschooler exploring around.

Отримано 13. 11.2012

УДК 376-056.36:159.952

Ю.Ю. Бугера

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИКОРИСТАННЯ КРИТЕРІЇВ СФОРМОВАНOSTІ УВАГИ У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З РОЗУМОВОЮ ВІДСТАЛІСТЮ

У даній статті розглядаються питання становлення уваги у нормально розвинених та розумово відсталих молодших школярів та визначаються критерії розвитку її властивостей у навчальному процесі.

Ключові слова: увага, порушення уваги, властивості уваги, критерії уваги.

В данной статье рассматриваются вопросы развития внимания в нормально развитых и умственно отсталых младших школьников и определяются критерии развития его свойств в учебном процессе.

Ключевые слова: внимание, нарушения внимания, свойства внимания, критерии внимания.

Відповідно до вимог Державного стандарту загальної та спеціальної (корекційної) освіти, що, зокрема, обґрунтовано в законі України "Про освіту", "Законі про спеціальну освіту", "Концепції спеціальної освіти дітей з особливостями психофізичного розвитку в Україні на найближчі роки та перспективу", "Концепції державного стандарту спеціальної освіти" відбуваються якісні зміни не лише в системі загальної, але й спеціальної освіти дітей. Свідченням цього є оновлення структури навчальних закладів різних типів і змісту навчання в них

У психічному розвитку розумово відсталих дітей вагоме місце відводиться проблемі дослідження уваги як базової складової психічного процесу, що тісно пов'язано з перцептивно-когнітивним розвитком дитини.

Увага займає провідне місце серед інших психічних процесів та розглядається як психофізіологічний стан, що характеризує динамічні особливості пізнавальних процесів та забезпечує організацію усієї психічної діяльності, зокрема:

- забезпечує організований і цілеспрямований відбір інформації,
- вибірково і тривалу зосередженість психічної активності на об'єкті або діяльності,
- спрямованість і вибірковість пізнавальних процесів.

Увагою визначається точність і деталізація сприймання, вибірковість пам'яті, направленість і продуктивність мислення і уяви. Таким чином, від уваги залежать якість і результати функціонування усієї пізнавальної системи [1, с.34 – 38; 6].

На ранніх етапах розвитку проходить структурно-функціональне дозрівання центральної нервової системи, саме тому при негативних впливах на неї спостерігаються різні розлади уваги. За визначенням Л. Волинської, З.Огороднійчук, О. Скрипченко, розлади уваги – це стійкі патологічні зміни у зосередженості, спрямованості і вибіркоვості психічної діяльності людини, зумовлені психічними захворюваннями або органічними ураженнями головного мозку, зокрема його лобних ділянок [1, с.34 – 38; 4, с. 120 – 121].

Аналіз клінічних та патофізіологічних досліджень М. Певзнер показав, що одним із провідних первинним порушенням вищої нервової діяльності у розумово відсталих дітей є патологічна інертність нервових процесів. Це доповнює вчення П. Гальперіна щодо даного питання, зокрема він зазначає на тому, що однією з причин слабкості уваги є неповноцінність нервових процесів, але разом з тим він розглядає увагу як навичку, що формується на протязі життя [2].

Вивченням закономірностей та особливостей розвитку уваги у дітей з розумовою відсталістю займалися такі дослідники, як: І. Баскакова,

С.Лієпінь, Л.Переслені, які виявили, що у даної категорії дітей спостерігаються суттєві відхилення у розвитку уваги та її властивостей. Зокрема, багато з них не можуть концентрувати свою увагу на чомусь, вони відволікаються, переключаючись на інші об'єкти [2; 5, с. 246 – 249].

Вище розглянуті нейрофізіологічні та клініко-психологічні характеристики уваги дають нам змогу побачити, що рівень розвитку уваги в учнів допоміжної школи досить низький. З цього приводу, як зазначають С.Рубінштейн, В. Синьов, О.Хохліна, М. Матвєєва розумово відсталі діти дивлячись на об'єкти чи їх зображення, не помічають при цьому притаманних їм важливих елементів. Першою причиною недостатності рівня розвитку уваги у розумово відсталих дітей є коливання психічної активності, що являється проявом несталих, короткочасних фазових станів в корі головного мозку, тобто через швидку виснаженість психічної активності. Ця виснаженість спостерігається не тільки до кінця дня, вона може настати на першому уроці після деякого розумового напруження. Зниження і коливання тону психічної активності може бути у кожного школяра з ослабленою нервовою системою, однак у багатьох учнів допоміжної школи вони виникають постійно і дуже часто.

За даними Е. Мандрусової, цереброастенічні стани, що спостерігаються у дітей з розумовою відсталістю, призводить до значних труднощів засвоєння знань. Коливання уваги заважають їм засвоювати програму допоміжної школи.

У розумово відсталих молодших школярів порушена як мимовільна, так і довільна увага. Для них характерною є пасивна мимовільна увага, яка супроводжується надмірним відволіканням. Обсяг уваги обмежується 2 – 3 об'єктами, тоді як у нормі становить 5 – 7 одиниць. Більшість розумово відсталих школярів можуть досить тривалий час виконувати інтенсивно нескладну одноманітну роботу, але при цьому допускають велику кількість помилок [5, с. 246-249]. Дана категорія дітей мають знижену здатність до розподілу, що має місце при одночасному виконанні двох або більше видів діяльності. Коли їм пропонується виконати будь-яку діяльність одночасно з виконанням завдання іншого виду діяльності, то учні найчастіше не справляються з поставленим завданням. Лише за умови спеціального організованого корекційного впливу у розумово відсталих дітей підвищується здатність до розподілу уваги, але при виконанні різних завдань знижується рівень її стійкості [2; 5, с. 246-249].

Для розумово відсталих молодших школярів характерними є труднощі переключення уваги з одного об'єкта на інший у зв'язку з патологічною інертністю процесів збудження та гальмування. Значна кількість різних видів діяльності, які вчитель пропонує дітям на уроці, викликає стомлюваність учнів, наслідком якої є несвідоме переключення уваги з одного завдання на інше, тобто відбувається відволікання уваги дітей від виконання основного виду роботи і переключення на інші види діяльності, або відволікаючі фактори. Але розумово відсталі молодші школярі успішніше виконують завдання, які потребують переключення уваги під час роботи не з абстрактними, але з більш конкретними матеріалами [5, с. 246-249].

У дослідженнях С.Лієпінь виявленні відмінності властивостей уваги у розумово відсталих дітей залежно від структури дефекту. Серед них найменше відхилень обсягу, стійкості, розподілу та динаміки уваги спостерігається у дітей з неускладненою формою олігофренії. У дітей з переважанням процесів збудження спостерігається значне відставання за показниками якості, стійкості та розподілу уваги. Виявлено відносно швидкий темп роботи, який супроводжується великою кількістю помилок. Дітям даної категорії притаманний низький розподіл уваги. Діти з переважанням процесу гальмування мають найвищий показник стійкості уваги, більшість з них не здатні до розподілу уваги. Спостерігається значна динаміка розвитку за всіма показниками, але до третього класу її рівень, порівнюючи з даними інших категорій розумово відсталих дітей залишається найнижчим [2].

Теоретико-експериментальне дослідження властивостей уваги у навчальному процесі (А.Кличев, М. Лиля, Є.Мілерян, Ю. Рождественский, В.Страхов) показали не лише сутність, зміст та розвиток уваги під час навчальної діяльності, але й відмітили роль окремих властивостей уваги на процес навчання, оскільки, значення уваги у навчальній діяльності обумовлене не лише її видами, але й властивостями (обсяг, стійкість, розподіл), які значною мірою визначають успішність засвоєння знань учнів під час уроку.

Детальний аналіз наукових праць ряду авторів (А.Кличев, С. Лієпінь, О.Горохова, С. Рубінштейн, та інші), показує, що кожна властивість уваги, яка проявляється у розумово відсталих молодших школярів на уроці має певне значення для успішного та результативного засвоєння ними знань, при цьому, провідна властивість завжди пов'язана з іншими, а рівень успішності у навчанні пов'язаний з поєднанням великої кількості цих властивостей і вищим рівнем їх розвитку.

Всі властивості уваги – обсяг, розподіл, стійкість, переключення тощо – необхідно розглядати як конкретні вияви зосередженості. Врівноваженість цих властивостей є одним з основних показників вихованості уваги.

Вивчення досліджень Ю. Б. Гіппенрейтер, С.Л. Рубінштейн, М.Ф.Добриніна П.Я.Гальперіна та інших, показує, що критеріями вихованості властивостей уваги є декілька показників, а саме: ясність, чіткість сприймання та інших психічних процесів, тобто розвиток різних форм фокусування, що означає центральну зону уваги, об'єктів та чіткість його регулювання; правильність вибору об'єктів зосередження, що підвищує ефективність пізнавальних можливостей; спрямованість, що виникає на основі таких властивостей особистості, як ставлення до праці, вольових зусиль, умінь і навичок тощо; розвиток властивостей уваги, які сприятимуть розумовому і моральному розвитку особистості; єдність уваги з такими пізнавальними процесами, як сприймання, пам'ять, мислення та уява, що являється психологічною передумовою уваги.

Для високого рівня розвитку уваги характерні врівноваженість таких властивостей уваги, як інтенсивність, широта (обсяг і розподіл) та переключуваність (єдність стійкості й динаміки).

Вихована мимовільна увага вирізняється високим рівнем активізації

розумового зосередження на основі інтересу, допитливості, емоційного ставлення до об'єкта праці. Вихована довільна увага характеризується розвинутими вольовими зусиллями. Післядовільна увага актуалізується у стані творчого натхнення в науковій та художній праці.

Ю. Б. Гіппенрейтер, яка запропонувала виділяти три групи критеріїв уваги, в залежності її проявів у свідомості, у поведінці та в продуктивній діяльності [6, с. 534 – 543].

I. Феноменальний критерій, або суб'єктивний. До якого відносять ясність і виразність об'єктів у фокусі уваги поряд з розпливчатістю, не диференційованістю на периферії,

II. Поведінковий критерій, або зовнішньо-руховий. Сюди входять всі "зовнішні прояви" уваги, за якими можна зробити висновок про її наявність (наприклад, напрям погляду, поворот і нахил голови), зміна міміки, і специфічна поза (зокрема, її "застигання" або затримка), дихання тощо.

III. Продуктивні критерії уваги пов'язані з успішністю діяльності. Тут можна виділити три критерії наявності уваги в залежності від характеру цієї діяльності.

1. Пізнавальний критерій: краще сприймається і розуміється те, на що було звернуто увагу.

2. Мнемічний критерій: те, на що було звернуто увагу, залишається в пам'яті.

3. Виконавчий критерій, який визначається наявністю, чи відсутністю помилок при виконанні дії. Цей критерій часто при вирішенні кількох завдань одночасно.

При встановленні участі уваги в тому чи іншому пізнавальному або практичній дії ці групи критеріїв повинні застосовуватися в сукупності [6, с. 534 – 543].

Дослідження кількісних та якісних характеристик, сутності та змісту властивостей уваги (обсяг, стійкість, розподіл) показали, що вони не є сталою величиною і можуть змінюватись у процесі навчальної діяльності за допомогою відповідних психолого-педагогічних умов, а саме:

- при використанні активуючої інструкції, що сприяє розширенню обсягу уваги, оскільки, в значній мірі, обсяг залежить від різної мотивації і установки до сприймання;

- у процесі попереднього ознайомлення і активної діяльності учнів з об'єктами, які сприйматимуться за умов включення їх у обсяг уваги;

- при використанні надмірної кількості об'єктів спостереження чи вивчення, або навпаки при надмірному обмеженні кількості об'єктів може спостерігатись звуження обсягу уваги, при цьому оптимальною для молодших школярів допоміжної школи є кількість – 3 – 5 об'єктів сприймання. Саме кількість пропонованої дітям інформації може впливати як негативно так і позитивно на обсяг процесу уваги;

- при спрямуванні та розробці відповідних завдань уроку потрібно звертати увагу на підвищення точності та правильності їх виконання, а не на збільшення темпу роботи [2], враховуючи значні відхилення в стійкості уваги у розумово відсталих молодших школярів порівняно до норми.

З цього приводу суттєвим є дослідження ряду авторів (Б. Ананьєв,

Є. Мілерян, І. Страхов та інші [1, с. 34 – 38] щодо проблеми розвитку уваги під час навчальної діяльності, які серед основних проблем навчання виділяють оптимізацію та активізацію процесу уваги школярів у навчальному процесі.

Отже, успішність у навчальній діяльності залежить від розвитку уваги, проте якості організації навчальної діяльності молодших школярів є також, важливим фактором її розвитку. Теоретичні основи та положення щодо структури уваги, її сутності, властивостей дають можливість педагогу впроваджувати правильне керівництво навчальним процесом, яке дає змогу спрямовувати навчальний та методичний матеріал на розвиток та корекцію властивостей уваги.

Підвищення активності уваги учнів на уроках обумовлено рядом педагогічних факторів (зміст уроку; педагогічне забезпечення процесу навчання: методи, засоби, прийоми навчання; рівень розвитку структурних компонентів уваги), які враховують вікові, індивідуальні та психофізіологічні особливості молодших школярів.

Автор М. Шордакова розробила педагогічні умови розвитку уваги учнів у процесі проведення уроку, а саме:

- правильний темп подачі матеріалу;
- різноманітність використання педагогічного забезпечення процесу навчання (методи, засоби, прийоми);
- системне та логічне використання наочних методів при усвідомленні навчального матеріалу у всій багатобразності його якостей, властивостей та значимості для школярів [2].

Аналіз індивідуальних особливостей уваги молодших школярів за Н. Дієвою показав, що на особливості різних властивостей уваги учнів впливають наступні фактори:

- загальний розумовий розвиток дитини;
- рівень пізнавальної активності молодшого школяра;
- наявність інтересів до різних видів діяльності;
- самостійність дітей під час виконання завдань;
- організованість діяльності дітей;
- загальна дисциплінованість школярів під час уроків;
- достатній рівень розвитку вольової сфери;
- чітке виконання розпорядку [2].

Слід зазначити на тому, що увага учнів початкових класів, перш за все, залежить від зацікавленості навчальним матеріалом та мотивів учня, і за своїм характером у багатьох випадках вона є мимовільною. Особливо це стосується дітей з розумовою відсталістю, у яких має місце низький рівень довільності усієї пізнавальної діяльності, у тому числі й уваги. Саме тому, головним завданням педагогів та дефектологів є створити позитивну мотивацію та викликати інтерес учнів до навчального матеріалу і загалом процесу навчання. За умови наявності позитивних мотивів до учіння дитина зможе більш тривалий час сконцентрувати свою увагу на об'єкті пізнання, що дасть змогу атенційним процесам характеризуватися більшою довільністю.

Наукові дослідження показали, що стимуляцією щодо формування в учнів позитивної мотивації до учіння є:

1. Наявність ігрових компонентів у дидактичних заняттях.
2. Спрощення та доступне викладання навчального матеріалу.
3. Зв'язок навчального матеріалу з життєвим досвідом дітей.
4. Орієнтація вчителя на відповідні види заохочення учнів.

Вище розглянуті напрямки позитивної стимуляції мотивації до учіння має велике значення, оскільки у дітей з розумовою відсталістю спостерігається зниження пізнавальної активності, тому наявність частих словесних покарань та негативної оцінки їх діяльності може призвести до зниження у дитини бажання вчитися взагалі.

Обґрунтування праць дослідників (С.Рубінштейн, П. Гальперін, В.Петровський та інші) показує, що формування та корекція уваги у розумово відсталих школярів тісно пов'язані з розвитком особистості, оскільки, увага супроводжується формуванням таких особистісних якостей, як: самостійність, дисциплінованість, наполегливість тощо. Притаманні учням з розумовою відсталістю порушення довільної уваги перешкоджають формуванню в них цілеспрямованості поведінки і діяльності, різко знижують їх працездатність. Тому, досить важливим є структурування уроків, з урахуванням динаміки працездатності учнів, що передбачає подачу нового матеріалу за відповідними рівнями сприйняття та диференціації, а саме, бажано подавати важливий матеріал до середини уроку, оскільки, рівень включення, кожної окремої дитини з розумовою відсталістю, триває значно довше і менш результативно.

Теоретико-практичне вивчення загальної та спеціальної, фізіологічної та психолого-педагогічної літератури, практичного досвіду вчителів у напрямку розвитку уваги під час уроків у молодших нормально розвинених та розумово відсталих школярів дав нам змогу зробити наступні висновки.

Якщо рівень розвитку будь-якої із властивостей уваги занижений або порушений у дитини, то це призводить до зниження її активності, працездатності та успішності, адже увага – багатовимірне психологічне явище, її рівень багато у чому залежить від поєднаної та взаємопов'язаної роботи усіх її складових: обсягу, стійкості, концентрації, інтенсивності, розподілу та переключення. Тому важливим, на нашу думку, є те що розвиток уваги повинен відбуватися не лише на спеціально організованих корекційних заняттях, але й у всьому навчально-виховному процесі, допоміжної школи, що обов'язково слід враховувати при плануванні та організації навчальної діяльності даної категорії дітей.

Список використаних джерел

1. Дети со сложными нарушениями развития. Психофизиологические исследования / Под ред. Л.П. Григорьевой. – М.: Издательство "Экзамен", 2006. – 352с.
2. Лиепинь С.В. Особенности внимания умственно отсталых младших школьников: Дис. канд. психол. наук: 19.00. 10/АПН НИИД – М., 1977 – 118 с.
3. Лиля Н.Н. Развитие свойств внимания в процессе обучения учащихся

- начальних классов Дис. канд. психол. наук: 19.00.07 / КГПИ им. А.М. Горького. – К., 1987 – 163с.
4. Психологічна енциклопедія /Упор. О.М. Степанов. – К.: Академвидав, 2006. – 424 с.
 5. Синьов В.М., Матвєєва М.П., Хохліна О.П. Психологія розумово відсталої дитини. – К.: Знання, 2008. – 359 с.
 6. Хрестоматія по вниманию / Под ред. Ю. Б. Гиппенрейтер, В.Я. Романова. – М.: ЧеРо, 2001. – 858с.

This article deals with the development of attention in normally developed and mentally retarded younger pupils and the criteria of its properties in the learning process.

Keywords: attention, violations of attention, properties of attention, criteria attention.

Отримано 9.11.2012

УДК 376 – 056.36:371.382

*Е.А. Винникова,
К.А. Пчёлка*

К ВОПРОСУ О МОДИФИКАЦИИ ДИДАКТИЧЕСКИХ ИГР ДЛЯ РАБОТЫ С ДОШКОЛЬНИКАМИ С ТЯЖЁЛЫМИ МНОЖЕСТВЕННЫМИ НАРУШЕНИЯМИ РАЗВИТИЯ

У статті розглядається проблема модифікації дидактичних ігор як умови навчання грі дошкільників з тяжкими множинними порушеннями розвитку, обумовлюються причини необхідної модифікації.

Ключові слова: тяжкі множинні порушення розвитку, ігрова діяльність, дидактичні ігри, модифікація, дошкільники з тяжкими множинними порушеннями.

В данной статье рассматривается проблема модификации дидактических игр как условие обучения игре дошкольников с тяжелыми множественными нарушениями развития, обосновываются причины необходимости модификации.

Ключевые слова: тяжёлые множественные нарушения развития, игровая деятельность, дидактические игры, модификация, дошкольники с тяжёлыми множественными нарушениями.

Под эгидой лозунга "не обучаемых детей нет" в настоящее время встаёт